



E7 ÜLKELERİNDE İNSANİ GELİŞİMİŞLİK ENDEKSİ: KADIN FAKTÖRÜ

Melihat BATU AĞIRKAYA¹

Öz

Ekonomik büyümenin yarattığı fırsat ve faydalar insanların yeteneklerini, dolayısıyla yaratıcılıklarını ve üretkenliklerini artırarak ekonomiyi etkiler. Kadın istihdamı, içinde yaşadığı toplumun büyümesine göre katkı sağlar. Bu bağlamda kadın istidamının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi yadsınmamaktadır. Bu anlayış doğrultusunda çalışmada Panel FMOLS ve Panel DOLS yöntemleri ile 1995-2019 yılları arasında hem E7 ülkelerinin (Hindistan, Çin, Rusya, Brezilya, Meksika, Endonezya, Türkiye) her bir ülke bazında hem de panel bazda kadın istihdamı göstergelerinin (kadın iş gücünün, işveren olarak kadının ve hizmetler ve endüstri sektörlerinde kadın istihdamı) insani gelişmişlik üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen bulgular kadın iş gücünün ve sektörler bazında ise hizmet sektöründe çalışan kadın işgücünün panel baz da ve her bir ülke bazında önemli ve pozitif bir etkisinin bulunabileceğini göstermiştir. Buna karşılık endüstri sektöründe çalışan kadın istihdamının insani gelişmişlik üzerinde bazı ekonomilerde negatif etkisinin olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik kalkınma, kadın istihdamı, Panel DOLS, Panel FMOLS
JEL Sınıflandırması: O1, C10, C23

HUMAN DEVELOPMENT INDEX IN E7 COUNTRIES: WOMAN FACTOR

Abstract

The opportunities and benefits created by economic growth affect the economy by increasing people's ability, creativity, and productivity. Women's employment undeniably contributes to the economic development of society. In line with this understanding, this study, using the Panel FMOLS and Panel DOLS methods, has aimed to determine the effects of the female employment indicators ("women's labor force," "women as employers," and "women's employment in service and industry sectors") on human development for each panel and E7 country (India, China, Russia, Brazil, Mexico, Indonesia, Turkey), between 1995-2019. The findings have shown that the female workforce working in the "service sector" can have a significant and positive effect on panel-basis and each-country-basis. On the other hand, it has been concluded that women's employment in the "industry sector" may harm development in some economies.

Keywords: Economic development, women's employment, Panel DOLS, Panel FMOLS
JEL Classification: O1, C10, C23

¹ Dr. Iğdır Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bankacılık Finans ve Sigortacılık Bölümü, melahatagirkaya@hotmail.com, ORCID:0000-0002-8703-5622

1. Giriş

Uzun deneyim ve kanıtları kapsayan güçlü düşüncelerin altındaki temel kavramlar, basit fikirleri barındırdığından anlaşılması kolaydır. Politikaları şekillendiren fikirler, herkes tarafından erişilebilir olduğunda ve yerelden küresel kadar bütün kurumlara nüfuz ettiğinde yaşantılarımızda tanımladığımız bütünün bir parçası haline gelirler. Kalkınma kavramını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından önce, bugünkü şekli ile kalkınma düşüncesi neredeyse hiç yoktu. Gelişmiş ülkelerde, ekonomik büyüme ilerleme ve modernleşme amacının merkezinde olmasına rağmen eşitlik ve sosyal adalet kavramlarına ilgi nispeten azdı. Backhouse (1991) göre modern haliyle kalkınma ekonomisi 1940'lardan önce yoktu açıklaması bunu kanıtlar niteliktedir. Kalkınma terimi; günümüzün anlayış şekliyle kalkınma ekonomisi fakirleşmeyecek ülke veya bölgelerle ilgiliydi. Neoklasik teori de kalkınma ekonomisi, normatif perspektifte ne olduğunu ortaya koyarken, Backhouse is kalkınma ekonomisini sosyal ve politik sorunlarla ilgili olduğunu, amaçlara ve ekonomik araçlara odaklanma noktasında normatif anlayışla daha çok ne olması gerektiğini ortaya koymaktaydı (Harris, 2000: 1). Kalkınma, ülkeler arasında kişi başına gelirin büyüme seviyeleri (Sen, 1983: 745; Lucas, 1988: 3) ve oranlarında gözlemlenen modeli açıklama problemi ya da daha fazla çıktı ve teknik ile kuramsal yapıdaki değişimler olarak ifade edilebilir (Flammang, 1979: 50). Bunun yanı sıra toplumun yaşam standartlarında, üretim kalitesi ve organizasyonunda iyileşmeler ya da toplumun ekonomik, sosyolojik, psikolojik vb. boyutlarını kapsayan bir karmaşıklık olarak da tanımlanmıştır (Alkin,2008: 465). Bu tanımlanmaların yanı sıra Myrdal'a (2016: 729) göre ise "Ekonomik kalkınma tüm sosyal sistemin yukarı doğru hareketidir" şeklinde tanımlanmıştır. Bu sosyal sistem, ekonomik faktörlerin yanı sıra, çeşitli insan gruplarının her türlü tüketimini içeren tüm ekonomik olmayan faktörleri kapsamaktadır. Bu faktörler; toplu olarak sağlanan tüketim, eğitim, sağlık tesisleri ve seviyeleri, toplumda gücün dağılımı, ekonomik, sosyal ve politik gruplaşma gibi. Yukarıda ekonomik olmayan çeşitli faktörlerin anlatıldığı tüm sosyal sistem, durgun kalabilir veya yukarı/aşağı hareket edebilir. Sistemin dinamiklerinden birinin değişmesi diğerlerini etkileyecek ve ortaya çıkan tepkinin sonucunda, ikincil değişikliklerle bir döngü halini alacaktır. Soyut bir örnek vermek gerekirse: İyi beslenme, emeğin üretkenliğini artırmakta, daha yüksek üretkenlik ise beslenmeyi iyileştirme fırsatı yaratmaktadır (Myrdal, 2016: 730).

1930'larda kalkınma kavramı teknolojik gelişmişlik seviyesi ve gelir artışı gibi ekonomik göstergelerle doğru orantılı olarak kabul ediliyordu. 1970'lerde ise büyüyen ülkelerde siyasetten kaynaklı sorunlar ve işsizliğin yarattığı eşitsizlik temelli problemler olarak görülmüştür. Devamında 1980'lerde küreselleşme ve neoklasik iktisat politikaları temelinde yapısal uyum politikaları şeklinde süreç ilerlemiş ve ekonomide çok yönlü liberilazasyonu gerekli kılmıştır. Bu liberilazasyon programıyla ekonomik büyüme hedefi amaçlanmıştır. Ancak politikaların iç talebi kısıtlayıcı etkisi, iş piyasasında birtakım çarpıklıklara özellikle de kadınların ve toplumun diğer kesimlerinin yoksulluğuna, işsizliğe, göçe ve sağlıksız iş koşullarında çalışmaya zorlamıştır (Yıldırım ve Gül, 2021: 680). Liberilazasyon programının başarısızlığı, günümüzde ekonomik argüman olarak ele alınan kalkınma yaklaşımlarının insan merkezli olması, kalkınma kavramını ekonomik alanın dışında kadar taşımıştır (Des Jardins, 2006: 136). 1990 Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı ile ülkelerin kalkınmasının değerlendirilmesi için ekonomik büyüme kıstası olarak beşeri sermayenin yanında, daha geniş kapsamlı olan İnsani Gelişim Endeksi (İGE) (human development index-HDI) oluşturulmuştur (UNDP, 2019). 1995'te İnsani Gelişim Endeksindeki gelişmeden kadınların ne ölçüde yararlandığını ölçmek üzere Toplumsal Cinsiyete Göre Gelişim Endeksi (TCGE) ölçüsü geliştirilmiştir. Söz konusu endeks insani gelişmişlik endeksinin dikkate aldığı değerlerle birlikte yaşam süresi, eğitim, gelir ve kadın erkek farklılıklarına odaklanarak değerlendirilmektedir (Gürses, 2009: 344).

Ekonomik üretim; sosyal ve kültürel yapının geliştirilerek değiştirilmesi için kişi başına milli gelirin artırılmasını içeren geniş bir konsepttir (Keleş vd., 2005: 46). Gelir eşitsizliği ve aşırı işsizlik gibi sorunlar artık ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmadığını, kalkınma için üretimde yapısal değişiklik, teknolojik ilerleme, politik, sosyal, kurumsal modernleşme ve bireylerin yaşam

standartlarının artırılması gibi unsurların olması da gerekmektedir (Adelman, 2000: 1). Mikro sistemde yer alan üretim ve dağıtım birbirine bağımlı kanallardır. Bağımlılığı sağlamanın ön koşulu ise işgücünün kalitesinin yükseltilmesidir. Bu durum sadece yaşam standartları yüksek olan zengin ülkeler için değil aynı zamanda az gelişmiş ekonomiler için geçerli ve çok daha da elzemdir (Myrdal, 2016: 732). Bu anlayışla, modern toplumlarının klasik kapitalist ekonomik anlayışı çerçevesinde, ekonomik üretim faaliyetlerin artırılması gayrisafi milli hasılayı artıracak ve böylece bireylerin satın alma gücü de artacaktır (Sarıkaya ve Kara, 2007: 222-223). Kalkınma için yukarıda bahsi geçen unsurların yanı sıra sosyal boyutunda da bireylerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Kadın işgücü konusunda da çeşitli teoriler mevcuttur. Bunlardan ikili rol yaklaşımı, kadın işgücünün düşük ücret düzeyi ve güveniz işlerde çalışmasını, ev/iş arasındaki çelişkiye dayandırmaktadır (Eyüpoğlu, 1999: 20). Neo-klasik yaklaşım ise kadın işgücünü marjinalite kapsamında değerlendirmekte, kadın işgücünün erkek işgücüne göre az olmasını doğum ve çocuk bakımı gibi nedenlerden dolayı iş yaşantısını aksaklığa uğrattığı gerekçesiyle düşük ücret verildiğini iddia etmektedir (Berber, 2017: 208). Diğer taraftan işgücü piyasası yaklaşımında kadınların esnek çalışma saatleri ve düşük ücret düzeyinde istihdam edildiğini, ikincil piyasalar görüşü ile değerlendirilmektedir (Özçatal, 2009: 58). Feminist yaklaşım, kapitalizm ve artan rekabet koşullarının kadınları işgücü piyasasından uzaklaştırdığını, erkek egemen toplumlarda kadınların dışsal baskılara maruz kaldığını ve işgücü piyasasındaki payının azaldığını ileri sürmektedir (Karaca, 2007: 12).

Kadınların GSYH'nin artmasında, üretimde ve emek piyasasında işgücüne dâhil edilmesi uzun zaman almasına rağmen, onların üretici rolleri ile hem ekonomik kalkınmaya sağlayacağı katma değer hem de sosyal yapının daha sağlama temellere oturması yönünde önemli bir işgücü olarak karşımıza çıkmaktadır (Özar, 2012: 300). Günümüzde toplumların iç dinamiklerini hareketlendiren kadın emeğinin ekonomideki rolü giderek artmaktadır. Küreselleşen dünyada ekonomilerin kalkınma anlayışı gelir odaklı olmaktan ziyade insan odaklı bir anlayış sürecine girmiştir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınların yoksullaşması, onların emeğinin ekonomik değerinin hem iş piyasasında hem de toplumsal yaşamdaki rolünün ikincil planda kalması gelişmiş/gelişmekte olan ekonomiler için sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda cinsiyet eşitsizliği kavramının daha iyi anlaşılması için "cinsiyet eşitliğinin" ne olduğunu bilmek doğru bir yaklaşım olsa gerek. Cinsiyet eşitliği; kişiler arasında herhangi bir ayrımcılık olmaksızın yaşamsal olanaklarından eşit faydalanma, baskı ve önyargıdan uzak kendi tercihlerini yapabilme hakkına sahip olabilmek şeklinde tanımlanır. Oysa toplumsal cinsiyete ilişkin değerlendirmelerde daha çok eşitsizlik temelli bir yapının hâkim olduğu görülmektedir (Şahinoğlu ve Ağırkaya, 2021: 401). Yine gelişmişlik düzeyleri farklı ekonomilerde kadına bakış açısı ve kadınların dışlanması vb. etkenlerin varlığı, kalkınma politikalarının eşitlikçi ve kapsayıcı olmadığını, ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin gelir ve insani kalkınma düzeyini nasıl olumsuz etkilediğini kanıtlar nitelikte olduğu söylenebilir (Tunç, 2018: 222).

Kalkınma düşüncesine, ilk önce kadın faktörü daha sonra ise cinsiyet faktörü eklenmiştir. Boserup (1970)'un kalkınma düşüncesinde kadın vurgusu, beraberinde Amerikan liberal feministleri tarafından "Kalkınmada Kadın" terimi yaklaşımı, 1950-1970'li yılların modernleşme akımı ile gelen "kadınların göz ardı edildiği düşüncesine" tepki olarak neo-marksist bağımlılık teorisine dayandırılarak kadınları kalkınmanın merkezine almıştır. Bu "Post Modern" eleştiriler sonunda "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma" yaklaşımını gündeme getirerek eleştirileri farklı bir boyuta taşımıştır (Toksöz, 2011: 48-70). 1990'ların sonunda başlayıp günümüze kadar gelen üçüncü dünya feminist görüşünün Batı'nın kültürel egemenliğine karşı çıkması, kadınlara yönelik bakış açısının değişmesi ve yeniden şekillenmesinde etkin olmuştur. Bu durum ise kalkınmada kadına yönelik kapsayıcı politikalar yapılmasına ve uygulamasına zemin hazırlamıştır. Böylece yöresel ve bölgesel kültürün önemi ve toplumsal cinsiyet yaklaşımı perspektifinde kadınların güçlendirilmesini ön plana çıkarmıştır (Yavuz ve Serdaroğlu, 2010: 94-97).

Ekonomik özgürlükler kadınların güçlendirilmesi ve yapabilirliklerinin artırılmasında büyük önem arz etmektedir. Çünkü ekonomik kalkınma kavramının temelinde; kişilerin başarıları, özgürlükleri ve yapabilirlikleri vardır. Yapabilirlik temelinde geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi insanların bir şey yapmaya serbest olmasını sağlayan özgürlükler kadar bir şey yapabilme gücüne sahip olmasını sağlayacak maddi koşulların da olması gerekmektedir (Güney, 2017: 1111). Bu bağlamda ekonomik özgürlüklerin yatırım, büyüme ve gelir dâhil olmak üzere birçok ekonomik ilerleme ölçütü üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Kadınların istihdama katılmasıyla işgücündeki oranlarının artması hem bireysel ekonomik özgürlükler sağlayacak hem de refahın artmasında kilit anahtarlardan bir olacaktır (Stroup, 2010: 1). İnsani gelişme endeksinin, insanların özgürlüğü yanında maddi koşulların sağlanmasında da önemli rolü, kadınların işgücüne katılmasında ücret artışlarını ön plana çıkarmaktadır. Kadınların işgücü piyasasından elde edeceği ücret geliri, eğer günlük yaşamında meydana gelen/ gelecek olan harcamaları karşılayacak kadar yüksek ise kadın işgücüne katılacaktır. Yani kadının çalışmasıyla elde edeceği ücret, evde yapması gereken işleri ve çocuk bakımı gibi görevlerini bir başkasının yerine getirmesini sağlayacak düzeyde olmaması kadının işgücüne katılmaktan vazgeçmesine neden olacaktır (Durmaz, 2016: 43). Kadınların iş hayatına girdiğinde getirdiği niteliksel ve niceliksel kazanımlar sağlayacakları nihai katma değeri artıracığından onların her alanda desteklenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

G7 ülkeleri ekonomik olarak çok yavaş ilerlerken, E7 ülkelerinin ekonomik açıdan giderek güçlenmesi, geleceğin en önemli ekonomik gücü olarak öne çıkacağı öngörüsünü kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle E-7 ülkelerinin gelecekte en hızlı büyüyecek ülkeler olarak nitelendirilmeleri ve bu büyümede kadın işgücünün rolünün ne olacağı çalışmada E-7 ülkelerinin seçiminde etkili olmuştur. Bunun dışında ilgili literatürde gerçekleştirilen çalışmalarda daha çok insani gelişme endeksi üzerinde ekonomik özgürlük endeksinin etkileri ile farklı makro değişkenlerin bu endekslerle değerlendirildiği çalışmalara rastlanmaktadır.

Bu çalışmada sosyal refah göstergesi olan İnsani Gelişmişlik üzerinde hem her bir ülke bazında hem de panel bazında kadın istihdamı göstergelerinin (kadın iş gücünün, işveren olarak kadının ve hizmetler ve endüstri sektörlerinde kadın istihdamı) etkisi araştırılmıştır. E7 ülkeleri, incelenen dönem ve seçili değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasına ilişkin, literatürde herhangi bir çalışma yer almaması ile de çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca genel olarak kadın iş gücünün sektör olarak ise hizmetler sektöründeki kadın iş gücünün insani gelişmişlik üzerindeki etkisi önemli olduğu, kadın işveren ve endüstri sektöründeki kadın istihdamının etkisinde negatif etkilerin olması yöndeki çalışma bulgularının literatürdeki boşluğa katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmada giriş bölümünden sonra alan yazınında daha önce yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Araştırmanın yöntem ve veri seti açıklanmıştır. Sonrasında uygulanan ekonometrik analizler verilmiştir. Sonuç kısmında elde edilen bulguların yorumlanması ve öneriler ile araştırma tamamlanmıştır.

2. Literatür Özeti

Kadınların işgücü piyasasına katılımında eğitim, toplumsal cinsiyet rollerinin giderek kadınlar lehine biçimlenmesi, kadınların özgürleşmesi, kadının ailede ekonomik rolünün güçlenmesi vb faktörlerin gelişmesi kadınların çalışma hayatında aktifleşmesini sağlamıştır. Kadınların ekonomi üzerindeki etkilerine ilişkin bir dizi çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları metodolojik konularla, bazıları ampirik analizle ve bazıları ise çeşitli göstergeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda ilk önce alan yazınında çalışmanın amacı kapsamında değerlendirilen insani gelişme endeksi üzerinde yukarıda bahsi geçen faktörleri birlikte değerlendiren çalışmalar sınırlandırılarak verilecektir. Grubel (1998), 1996-1997 dönemi 78 ülke için ekonomik özgürlüğün ortalama yaşam süresi, işsizlik oranı, yoksulluk düzeyi, yetişkin okuryazarlık oranı ve insani gelişmişlik endeksi düzeyi üzerindeki etkisini incelemiştir. Elde edilen bulgulardan ekonomik özgürlüklerin işsizliği azalttığını, ancak yaşam süresi, eğitim ve insani gelişmişlik düzeyini arttırdığını tespit etmiştir. Akhter (2004), 1998 yılına ait 109 ülke için ekonomik küreselleşmenin insani gelişme üzerindeki etkisini kovaryans matrisi ve yapısal eşitlik modeli çerçevesinde incelemiştir. Elde edilen tahmini sonuçlara göre

ekonomik küreselleşme ile insani gelişme arasındaki ilişkiye ekonomik özgürlük ve yolsuzluğun aracılık ettiğini iddia etmiştir. Ayrıca ekonomik küreselleşmenin ekonomik özgürlüğü olumlu etkilediğini, bununla birlikte insani gelişme üzerinde ekonomik özgürlüğün olumlu etkisi olduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde yine ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik üzerindeki etkisini inceleyen Goldsmith (1997) çalışmasında, analize dahil edilen 79 ülke 1985-1994 dönemi için ekonomik özgürlüklerin bireylerin ekonomik haklarının gelişmesine olan katkısı ile insani gelişme düzeyinin yükseldiği bulgusuna ulaşmıştır. Sonuçları benzer olan çalışmalar arasında; Esposto ve Zaleski (1999), Nikolaev (2014) ve Ram (2014) çalışmaları gösterilenbilir.

İnsani gelişmişlik endeksinin geliştirilmesiyle elde edilen “Toplumsal Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi” ülkenin insani gelişmesinde yaşam kalitesi açısından gelir kadar önemli olan yaşam süresi, eğitim ve kadın-erkek farklılıkları (Cinsiyet eşitliği/eşitsizliği) gibi unsurları dikkate almaktadır (Gürses, 2009: 344). İnsani gelişme endeksinin işgücü piyasası katılım (ücretler) değişkeni ile ölçülmesi, ülkelerin insani gelişme başarılarına toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ne ölçüde zarar verdiğinin ortaya çıkarılması noktasında yardımcı olmaktadır (Yavuz, 2016: 81). Bu önsel bigiden hareketle toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekonomik büyüme ve kalkınma noktasında kadınların katkısını azaltmaktadır. Bu nedenle literatürde bu anlamda yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir. Bu yönde yapılan çalışmalardan birisi; toplumsal cinsiyet politikasının belirlenmesi, planlaması ve uygulanmasını inceleyen Moser (1993) ve Bardhan ve Klasen (1999) çalışmalarıdır. Toplumun tamamını içine alan özellikle de kadınlar açısından ekonomik özgürlükler önemlidir. Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2006), 1970-1999 dönemi ve 82 ülke için ekonomik özgürlük, büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkiyi meta-analitik teknikleri ile incelemiştir. Ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki olumlu etkisi nedeniyle insani gelişmeyi artırdığını tespit etmişlerdir. Bu bağlamda cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik [Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (GDI)] ve [Cinsiyet güçlendirme Ölçütü (GEM)]’i incelemiş ve her iki ölçümde de ciddi kavramsal ve ampirik sorunlar olduğuna dair eleştiriler çerçevesinde, ölçümler için gelir bileşeninin revize edilmesi yönünde bazı değişiklikler önermişlerdir. Bu anlamda benzer olan; Dijkstra ve Hanmeri (2000), Dijkstra (2002), Dijkstra (2006), Klasen (2006), Schüller (2006) ve Beteta (2006) çalışmalarında da GDI ve GEM’i tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğine ilişkin önemli bulgular elde etmişlerdir. Klasen (2000), eğitim ve istihdam alanında cinsiyet eşitsizliği, büyüme ve kalkınma ilişkisini incelemiştir. Analizde eğitim ve istihdamdaki cinsiyet eşitsizliğinin büyüme ve kalkınmayı olumsuz etkilediğini ve refahı riske attığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Volart (2004), Hindistan 1961-1991 dönemi cinsiyet ayrımcılığının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini panel data regresyon analizi ile incelemiştir. Araştırma sonuçları, cinsiyet ayrımcılığının ekonomik büyüme ve dolayısıyla da kalkınmayı olumsuz etkilediğine işaret etmiştir. Sousa (2005), Güney Avrupa’da mesleki ayrımcılığın kadınların işgücüne katılımına olan etkisini incelemek amacıyla, yatay kesit regresyon analizi kullanmıştır. Analiz ile mesleki ayrımcılığın istihdam oranlarını azaltmadığını tespit etmiştir. Buna karşın kadınlara yönelik emek arz ve talebinin, ülkelerin emek piyasası özelliklerine göre farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Klasen ve Lamanna (2009) çalışması, 1960-2000 döneminde Klasen’in panel data analizi ile yaptığı çalışmayı güncellemişlerdir. Bu çalışmalarında eğitim ve istihdamdaki cinsiyet eşitsizliklerinin ekonomik büyümeyi azalttığı yönünde bulgulara rastlanmıştır.

Kadın emeği arzında medeni durum, doğurganlık, eğitim ve ücret gibi piyasa belirleyicileri istihdam oranlarında ve çalışma koşullarında farklılıklara neden olmaktadır. Ücretlerdeki farklılığın en önemli nedenlerinden biri eğitimidir. Güven ve Bhatti (2004-2005), 2001 yılı için Kuzey Kıbrıs’lı kadınların emek arzının piyasa belirleyicilerini araştırmışlardır. Kadınların eğitilmiş olmasının emek piyasasındaki konumlarını güçlendirdiğine işaret etmişlerdir. Kılıç ve Öztürk (2014) çalışmasında da benzer sonuçların elde edildiği görülmüştür. Yamak ve Topbaş (2004), 1994 yılı için özel sektörde kadın ücret ayrımcılığını incelemiştir. Ücret farklılığının derecesinin %50’den fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Blau ve Kahn (1999), ABD 1984 dönemi için cinsiyetler arası ücret farkının belirleyicilerini ücret yapısı, işgücü piyasası becerileri ve alınan ödüller açısından incelemiştir. Çalışmada ücret farklılığında ilgili politikaların etkisinin olduğu, ücret primlerinin artırılmasının

çalışanlar için uygun eğitim alma yönündeki teşvikleri azaltabileceğini öne sürmüşlerdir. Rivas ve Rossi (2000), 1991-1997 dönemi için kadın ve erkek arasındaki ücret farklılığı nedeniyle işgücü piyasasında oluşan ayrımcılığı incelemişlerdir. Sürekli Hane Halkı Anketi ile elde edilen verilere Oaxaca ve Ransom'un 1994 maaş yapısı temelli ağırlık matrisi kullanılmıştır. Çalışma ile kadınların işgücü piyasasındaki ücret farkının nedeninin, beşeri sermaye ve işgücü piyasasına katılım farkından kaynaklandığı bulgusuna ulaşmışlardır. Mincer (1984), 12 endüstri ülkesi 1960-1980 yılları arasındaki evli kadın işgücünün artmasındaki nedenleri incelemiştir. Çalışmasında aile mobilitesi, doğurganlık ve ücretlerdeki dalgalanmanın büyüme üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca tüm ülkelerde kadın ücretlerinin erkeklere nazaran düşük olduğunu tespit etmiştir. Kasnakoğlu ve Dayıoğlu (1997), Tansel (1994), Kara (2006), Böheim vd. (2007) ve Bauer ve Sinning (2010) çalışmalarında kullandıkları Oaxaca-Blinder türü ayrıştırma uygulamaları ile kadın ve erkeklerin saatlik ücretlerini incelemişlerdir. Çalışmalarda kazançları arasında önemli farklılıkların asıl nedenin erkek işgücüne piyasada daha fazla değer verilmesinden kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Tunalı ve Başlevent (2001), ücretli ve serbest çalışan kadın ücretlileri inceledikleri çalışmada, en iyi çalışanların ücretli çalışan kadınlar olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Benzer bulgular, Dayıoğlu ve Başlevent (2006) çalışmasında da ortaya konmuştur.

Toplumun önemli yapı taşlarından bir olan kadınların insani gelişmedeki önemi yadsınamaz. Kadın işgücünün insani gelişme üzerine etkilerine ilişkin; Ranis ve Stewart (2005), 69 gelişmekte olan ülke için kadın ve erkek eğitiminin insani gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi sıradan en küçük kareler (OLS) yöntemini ile incelemiştir. Sonuçlara göre iki değişken arasında iki yönlü güçlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Eğitim seviyesi arttıkça insani gelişiminin arttığı tespit edilmiştir. İnsani gelişimin önemli bir girdisi olan ekonomik büyümenin de insani gelişme olmadan sürdürebilir olmadığı tespitler arasındadır. Özmen (2016), Türkiye 1990-2010 dönemi için ekonomi politikalarının kadınların iş hayatındaki konumu ile insani gelişme endeksi arasındaki ilişkisini ADF durağanlık testi ve en küçük kareler yöntemi ile incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre insani gelişme endeksi ile kadın istihdam oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve insani gelişme endeksinin kadın istihdamının bir sonucu olduğu hipotezini doğrulamışlardır. Kadınların sektörel ve hizmet bazında da ekonomik kalkınma üzerine önemli etkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte sektörel bazda yapılan çalışmalardan biri de; Cain vd. (1979) çalışmasıdır. Bangladeş 1976 - 1978 dönemini analiz eden çalışmalarında kırsal ekonomide kadınların rollerini incelemişlerdir. Hazır giyim endüstrisinde kadınların ataerkil aile yapısından kaynaklı işgücüne katılımının yetersiz olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bhattacharya ve Rahman (1999) Bangladeş kadınlarının sektörlere göre işgücüne katılımını incelemişlerdir. Araştırmada yalnızca kadınların ihracata yönelik sanayi sektöründe ücreti düşüklüğünün diğer endüstrilere göre daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yücel (2019), Türkiye'deki meslek gruplarını "Rutin Yoğunluk Endeksine" göre hesapladığı çalışmada, kadınların otomasyona elverişli olan mesleklerde daha fazla performansla sahip olduklarını ve çalıştıklarını tespit etmiştir. Berber ve Yılmaz (2008) Türkiye'de kadın istihdamının sektörel ve bölgesel açıdan mevcut durumunu incelemişlerdir. Sektörel açıdan hizmetler sektöründe önemli artışların meydana geldiğini ancak kadın çalışanların tarım sektöründe yoğunluğunun devam ettiğini ve çalışma koşullarında ise farklılıklar olduğunu saptamışlardır. Akbulut (2011), 1950-2005 dönemi için kadın istihdamında hizmet sektörünün etkisini geliştirilen ekonomik bir model yardımıyla incelemiştir. Kadınların ev hizmetlerine nazaran piyasa hizmetlerinde daha fazla oranda verimli katkı sağladıklarını tespit etmiştir. Rendall (2014) Avrupa'da hizmet sektörünün daha küçük olmasına rağmen kadınların hizmet sektöründe neden daha baskın olduğu araştırılmıştır. Bulgularda hizmet sektöründe kadınların daha fazla yer almasının teknik gelişmelere bağlı olduğunu tespit etmiştir.

3. Gelişmekte olan E7 ülkelerine kısa bir bakış

Pasifik Okyanusu kıyılarında kümelenen ve Asya pasif bölgesinde Hindistan, Çin ve Endonezya ile Avrupa bölgesinde Türkiye ve Rusya, Amerika bölgesinde Meksika ve Brezilya gelişmekte olan yükselen güçler E7 ülkeler olarak ifade edilmektedir. Asya-Pasifik bölgesi, 40 ülkeyi kapsayan ve dört milyardan fazla nüfusu ile dünya nüfusunun yarısından fazlasını barındıran dünyanın en büyük

coğrafi alanıdır. Tablo 1’de E7 ülkelerinin bölgesel farklılıklarına göre ekonomik özgürlüklerinin 2021 için ortalama değerleri verilmiştir.

Tablo 1: **Bölgesel farklılıklara göre ekonomik özgürlükler (ortalama değerleri- 2021)**

Bölgesel Sıralama	Amerika (59,5)	Asya Pasif (60,2)	Avrupa (70,1)
10		Endonezya (60-69,9 İlimli Özgürlük) ●	
11	Meksika (60-69,9 İlimli Özgürlük) ●		
20		Çin (50-59,9 Özgür değil) ●	
24	Brezilya (50-59,9 Özgür değil) ●		
26		Hindistan (50-59,9 Özgür değil) ●	
37			Türkiye (60-69,9 İlimli Özgürlük) ●
42			Rusya (60-69,9 İlimli Özgürlük) ●

Kaynak: Ekonomik özgürlük endeksi, https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/index_2021.pdf

Bu coğrafyanın Doğu Asya kısmında yer alan Hindistan ve Çin, bölge nüfusunun toplamda yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler olarak ifade edilen E7’ler son çeyrekte hızlı büyümeleriyle dikkat çeken ülkeler arasında yer almaktadır. Bu grubun dikkat çeken ülkelerinden, Çin ve Hindistan bugün dünya çapında ekonomik büyümeye öncülük eden ülkeler arasında yer almaktadır. E7 ülke grubunun ekonomik gelişmesinin itici gücü, Çin’in hızlı büyümesidir (Samadder vd., 2012: 12-13). E7 gurubunda yer alan Endonezya, ABD ve Hindistan’dan sonra üçüncü büyük demokrasiye sahiptir. Bunun yanısıra alt yapısı ile kalkınmada sağladığı başarısı nedeniyle de yükselen bir güç olarak ortaya çıkmıştır (Karadeniz ve Gök, 2019: 107).

2021 Ekonomik özgürlük endeksinde göre ülke profillerinin ortalama ekonomik özgürlük seviyeleri, dünya bölgeleri arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Avrupa ülkeleri ortalama 70,1 puanla en yüksek ekonomik özgürlük seviyesini sahipken, Amerika bölgesinde ekonomik özgürlüklerin 59,5’e yarım puanla düştüğü ve Asya-Pasifik bölgesinde ise ortalama ekonomik özgürlük puanının da 60,2’ye gerilediği görülmektedir. Ekonomik özgürlük, daha fazla gelir ve zenginlik, daha iyi sağlık ve daha temiz çevreler şartlarında gerçekleşmektedir. Ekonomik özgürlüğünü artırmak isteyen ülkeler sağlıkta ve dış açıklarda azaltmaya gitmesi, hukukun üstünlüğünün gerisinde ise yolsuzluğun giderilmesi ve yargının etkinliği vb. göstergeleri düzelterek büyüme, kalkınma ve refah artışını sağlayabilirler. Asya-Pasifik 60,2 ekonomik özgürlük puanı ile dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Kuzey Amerika bölgesi farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olan ülkelere sahiptir. Bölgede yer alan Meksika’nın mülkiyet hakları göstergesindeki kaydettiği düşüşler ve Brezilya’nın hukuki açıdan dünya çapında çok zayıf olması, harcamaları dizginlemede ve sürdürülemez borç seviyelerini kontrol etmedeki güçsüzlüğü bu ülkelerin ekonomik özgürlüğünü azaltmaktadır (Miiler vd., 2021: 47). Ekonomik özgürlükleri nispeten düşük olan Brezilya’da, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kadın girişimciler için özel sektörü destekleyen politikaları iyileştirmelerini sağlamış olması ekonomik özgürlükler bağlamında gelişmelerin göstergesi niteliğindedir (UNW 2021: 14). Dünyanın ekonomik olarak en özgür 38 ülkesinin yarısından fazlası Avrupa’dadır. Avrupa bölgesinin Tablo 1 görselinde yer alan 70,1’lik puana sahip olması, ekonomik özgürlük endeksi 70-79,9 Çoğunlukla özgür puanlama skalası dikkate alındığında ekonomik özgürlüğünü ispatlamaktadır. Rusya ekonomisine bakıldığında “orta derecede özgür” olarak derecelendirildiği görülmektedir. Burada devam eden Batılı ekonomik yaptırımlar, beyin göçü, sermaye kaçışı ve yargının bağımsız olmayışı, yaygın yolsuzluk ve bürokratlar ile organize suç grupları arasındaki bağlantılar, yozlaşmış devlete kurumlarının verimsizliği ve bir kamu sektörü ekonomi olması gibi unsurlarda bunu etkilemektedir. Rusya ekonomisinin büyük ölçüde petrol ve gaz ihracatına bağlıdır. Ancak son yıllarda düşük petrol

fiyatları, Kırım'ın ilhakının mali yükü ve orduyu yeniden silahlandırma çabaları kamu maliyesini zorlaması da sayılabilecek etkenler arasındadır (Miiler vd., 2021: 448-456). Yüksek ekonomik özgürlük seviyeleri ile yüksek kişi başına düşen GSYH arasındaki canlı pozitif bir ilişki vardır (Miiler vd., 2021: 46). 2010-2017 yılları arasında GSYH artışında E7 ülkelerinden en yüksek büyüme oranını Türkiye 2011 yılında (%11,1) ile gerçekleştirmiştir. 2010, 2012 ve 2013 yıllarında ise en yüksek büyüme hızını Çin, 2014-2017 yılları arasında Hindistan'ın bilişim teknolojileri ve yazılım konusunda ana ihracatçı kalemin yüksek olması sağlarken aynı dönemde Rusya ve Brezilya'nın iktisadi açıdan daralma yaşadığı görülmüştür (Topcuoğlu ve Ayyıldız, 2020: 823).

4. Veri Seti, Yöntem ve Ampirik Model

Bu bölümde çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilmiş değişkenler ve kullanılan yöntemler ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, çalışmada benimsenen yöntemler hakkında ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir.

4.1. Veri seti

Çalışmada kadın iş gücünün kalkınma üzerindeki etkisini belirleyebilmek amacıyla E7 ülkeleri için insani gelişmişlik endeksi (HDI), üzerinde kadın işveren oranı, endüstri sanayisindeki kadın istihdam oranı, kadın iş gücü ve hizmetler sınıfında kadın istihdam oranının etkisi araştırılmıştır.

İnsani gelişmişlik endeksi birleşmiş milletler veri bankasından elde edilmiş olup 190'dan fazla ülke için 150'den fazla küresel gösterge ve endeks sağlamaktadır (hdr.undp.org, 2021). Kadın işveren oranı değişkeni (EMPLOYER_F), toplam kadın istihdamı içerisinde işveren kadın oranını yansıtmakta olup ILO tahminine göre modellenmiştir. Endüstri sanayisindeki kadın istihdamı değişkeni (INDUSTRY_F) Worldbank'tan alınmış olup ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) tahminine dayanmaktadır. Seri toplam kadın istihdamı içerisinde endüstri sanayisinde çalışan kadın istihdamı oranını göstermektedir. Kadın iş gücü değişkeni (LABORFORCE_F), 15 yaş üstü çalışan kadın sayısını ifade etmektedir. Hizmet sektöründe kadın istihdamı (SERVICES_F), toplam kadın istihdamı içerisinde hizmetler sınıfında çalışan kadın oranını yansıtmaktadır.

Tablo 2: Değişkenlerin Tanımlanması

Bağımlı Değişken:		
Değişken Simgesi	Değişken Açıklaması	Kaynağı
HDI	İnsani gelişmişlik endeksi	UNDP
Bağımsız Değişkenler:		
Değişken Simgesi	Değişken Açıklaması	Kaynağı
EMPLOYER_F	Kadın işveren oranı	World Bank
INDUSTRY_F	Endüstri sanayisindeki kadın istihdamı	World Bank
LABORFORCE_F	Kadın iş gücü	World Bank
SERVICES_F	Hizmet sektöründe kadın istihdamı	World Bank

4.2. Yöntem

Çalışmada 1995-2019 dönemi için 7 farklı ekonomi üzerinde (Hindistan, Çin, Rusya, Brezilya, Meksika, Endonezya, Türkiye) insani gelişmişlik düzeyi üzerinde kadın istihdamının rolünü belirleyebilmek amacıyla panel FMOLS ve Panel DOLS methodları kullanılmıştır. Panel veri analizi belli bir dönem içerisinde yatay kesit gözlemlerin bir arada değerlendirilmesine olanak tanıyan yöntemler bütünüdür. Panel FMOLS ve Panel DOLS 3 aşamadan oluşan bir methoddur. İlk aşamada değişkenler arasında sahte regresyondan kaçınmak amacıyla değişkenlerin durağanlık dereceleri Levin, Lin ve Chi (LLC), Im Pesaran ve Shin (IPS), Breuting, Fisher ADF ve Fisher PP birim kök testlerine başvurulacaktır. Değişkenlerin aynı düzeyde durağan olduğunun tespit edilmesi halinde değişkenler arasında eş bütünleşme (uzun dönemli) ilişkisinin varlığının tespit edilmesi amacıyla

Pedroni Koentegrasyon testi ve Kao Koestegrasyon testi yürütülecektir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi halinde ise ilişkinin yönü ve şiddetinin belirlenebilmesi amacıyla Pedroni (2000, 2001)'nin geliştirdiği "Tam düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) ve Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS)) uygulanacaktır. Çalışmadaki ekonometrik analizler Eviews 9 paket programı ile yürütülecektir.

4.3. Birim Kök Testleri

ADF spesifikasyonuna dayanan Levin, Lin ve Chu (2002) birim kök testi tüm birimlerin aynı otoregresif parametreye dayandığını kabul eder. Kesit verilerdeki birimlerin neden olduğu heterojenliği düşürmek için ulaşılan kalıntılar ana denklemin standart hatasına oranlanarak normalleştirilir. Her birim için elde edilen standart sapma değerlerinden t istatistik değeri elde edilir. Elde edilen t istatistik değeri LLC (2002) kritik değeri ile karşılaştırılarak durağanlık derecesi belirlenir. "H₀: her bir serinin birim kökü vardır, durağan değildir." Hipotezi reddilirse serinin birim kök içermediğine durağan olduğuna karar verilir (Tatoğlu, 2013: 201).

LLC birim kök testi ile benzer olarak Hadri (2000) birim kök testinde tahmin edilen istatistik değerlerin tüm birimler için ortak olduğu kabul edilir. Hadri birim kök testinde farklı olarak Sıfır hipotezi serinin birim kök içermediği (H₀: Her bir serinin birim kökü yoktur, durağandır) şeklinde kurulmuştur. Lagrange çarpanına dayanan bu testte Z test istatistiği kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2013: 208).

Hadri, LLC birim kök testleri ile benzer olarak Breitung (2001) birim kök testi de tüm yatay birimler için parametrelerin ortak olduğunu kabul eder. Boş hipotez (H₀: Her bir serinin birim kökü yoktur, durağandır) serinin farkta durağan olduğunu kabul eder.

Im, Pesaran ve Shin (IPS) panel birim kök testi katsayıların tüm yatay kesitler için homojen olduğunu kabul eder. IPS (2003) birim kök testinde her bir birime ait ADF birim kök test istatistiği elde edilmekte daha sonra bu test istatistikleri birleştirilerek ortalama ADF test istatistiği elde edilmektedir. Sıfır hipotezi (H₀: Her bir seride birim kök vardır, durağan değildir). Her bir kesitin birim kök içerdiğini ifade ederken alternatif hipotez serinin birim kök içermediğini durağan olduğunu ifade etmektedir.

4.4. Panel Koentegrasyon Testleri

Çalışmada kullanılan serilerin aynı dereceden durağan olması durumunda birbirleri ile regrese edildiğinde gerçek bir ilişkiden söz edilebilir. Serilerin aynı durağanlık derecelerine sahip olması I(d) halinde bunların doğrusal birleşimi serilerin gerçek bir uzun dönemli ilişki içinde olabileceği (koentegre olduğu) söylenir (Gujarati ve Porter, 2012: 762). Kao Panel koentegrasyon testi ve Pedroni Panel Koentegrasyon Testi Panel veri analizinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi test etmek amacıyla geliştirilen testler arasında yer almaktadır.

Pedroni panel koentegrasyon testleri eş bütünleşme ilişkisi aranan çalışmalarda oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Engle-Granger (1987) koentegrasyon testine dayanan Kao eş bütünleşme testinin uygulanabilmesi için serilerin I(1) birinci dereceden durağan olması gerekir. Pedroni (1999) tarafından geliştirilen koentegrasyon testinde ise yedi adet test istatistiği bulunmaktadır. Yedi test istatistiği içerisinde dört tane panel; üç tane grup istatistiği bulunmaktadır. Panel istatistikleri: Panel v, Panel Philips-Peron tipi rho, Panel Philips-Perron tipi t, Panel ADF tipi t istatistikleri bulunmaktadır. Grup istatistiklerinde ise: Grup Philips-Perron tipi rho, Group Philips Perron tipi t, Grup ADF tipi t istatistiği bulunmaktadır. Her iki koentegrasyon testlerinde temel hipotez (H₀: Koentegrasyon yoktur.) seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ifade etmektedir.

4.5. Katsayı Tahmini

Uzun dönem eş bütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi halinde uzun dönem katsayıların tahmin edilmesi için; serilerin birinci dereceden bütünleşik olması I(1) ve değişkenler arasında

koentegrasyon ilişkisinin bulunması halinde Panel FMOLS ve Panel DOLS yöntemleri kullanılmaktadır (Nazlıoğlu, 2010: 98).

Pedroni (2000) tarafından geliştirilen grup ortalama panel FMOLS yöntemi modeli;

$$y_{it} = a_i + \beta x_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

$$i=1,2,\dots,N; t=1,\dots,T$$

$$x_{it} = x_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Tüm yatay birimler için seriler eş bütünleşiktir. Denklem (1)'de yer alan y_{it} ve denklem (2)'de yer alan x_{it} değişkenleri birinci dereceden durağandır. β modelin tahmin edilmesi gereken koentegre vektörünü a_i sabit etkileri belirtmektedir. B elde edilirken her bir birim için ayrı ayrı panel koentegre vektörü elde edilir ve tüm birimlerin vektör ortalaması alınarak panel koentegrasyon vektörüne ulaşılır (Pedroni, 2000: 98).

Pedroni (2000) tarafından geliştirilen panel DOLS modeli ise:

$$y_{it} = a_i + \beta x_{it} + \sum_{k=-K_i}^{K_i} \gamma_{ik} \Delta x_{it-k} + \mu_{it}^* \quad (3)$$

Denkleme (3)'de içsel geri bildirimini belirleyebilmek amacıyla bağımsız değişkenin farkları öncül ve gecikmeli şekilde (K_i ve $-K_i$) modelde yer almaktadır. Bu yöntemde panel koentegre vektörüne ulaşılırken panel FMOLS yöntemi ile benzer olarak her bir birim için ayrı ayrı panel koentegre vektörü değerlerinin ortalamaları alınarak panel koentegre vektörüne (β) ulaşılır (Pedroni, 2001: 729).

5. Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde E7 ülkelerinde kadın iş gücünün kalkınma üzerinde rolünü belirleyebilmek amacıyla benimsenen üç aşamadan oluşan Panel FMOLS ve Panel DOLS yöntemlerinden elde edilen bulgular tartışılacaktır. Serilerin yatay kesit bağımlılığı testi uygulandıktan sonra, serilerin durağanlık derecelerini belirlemek amacıyla uygulanan LLC, Breitung, IPS, Fisher ADF, Fisher PP birim kök testleri her bir seri için ayrı tablolarla raporlanmıştır. Serilerin her birisinin birinci farkta durağan I(1) olması halinde ikinci aşamada kalkınma göstergesi olarak kabul edilen insani gelişmişlik endeksi(HDI), Kadın İşveren Oranı (EMPLOYER_F), Endüstri sanayindeki kadın istihdamı (INDUSTRY_F), Kadın iş gücü (LABORFORCE_F), Hizmet sektöründe kadın istihdamı (SERVICES_F) arasında uzun dönemli ilişkisinin belirlenmesi amacıyla uygulanan pedroni panel koentegrasyon ve Kao Panel Koentegrasyon Test sonuçları raporlanmıştır. Seriler arasında gerçek ve anlamlı uzun dönemli bir ilişkinin tespit edilmesi halinde panel ve çalışma kapsamında yer alan her bir ülke için kalkınma üzerinde ekonomik özgürlüğün, kadın iş gücünün ve kadınlara ödenen maaşın etkisini belirleyebilmek amacıyla Panel FMOLS ve Panel DOLS panel katsayı tahminçileri yorumlanmıştır.

Küreselleşmenin yaygınlaşması ülkelerin birbirinden kaçınılmaz bir şekilde etkilenmesine neden olacaktır. Bu olgunun göz önünde bulundurulması sonucunda yatay kesit bağımlılığı testlerine (Cross Section Dependency (CD)) başvurulmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının test edilmesi model tercihi aşamasında kritik rol oynamaktadır. Panel serileri arasında yatay kesit bağımlılığı Breusch ve Pagan (1980)'ün geliştirdiği LM testi ile ya da Pesaran (2004)'ün geliştirdiği CD testleri ile incelenmektedir. Bahsedilen testlerin tercihinde T (zaman serilerinin) ve N (yatay kesit) sayılarının boyutları önem kazanmaktadır. Breusch ve Pagan (1980) LM testi $T > N$; Pesaran (2004) CD testi ise $N > T$ durumunda; Pesaran (2004) tarafından tekrar geliştirilen CD testi ise $N > T$ veya $T > N$ durumlarında kullanılabilir.

Bu testlerin hipotezleri; H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur." veya H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır." şeklinde düzenlenmiştir. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları seçilecek birim kök testleri

konusunda önem arz etmektedir. Tablo 3'te yer alan test istatistiklerine göre H_0 (Yatay kesit bağımlılığı yoktur.) hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Testler	İstatistik
LM(Breusch, Pesaran 1980)	34.64 (0.0142)
CD _{lm} (Pesaran 2004)	1.856 (0.0634)
LM _{adj} (Pesaran vd. 2008)	-1.448 (0.1477)

5.1. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Durağanlık bulunmayan serilerin regrese edilmesi sahte regresyona neden olabilmektedir. Sahte regresyon; iki seri arasında gerçekte anlamlı bir ilişki bulunmazken, regresyon sonucunda gerçekte anlamlı bir ilişkinin belirlenmesidir (Gujarati, 2003: 806).

Bu amaç doğrultusunda her bir seriye LLC, Breitung, IPS, Fisher ADF ve Fisher PP birim kök testleri uygulanmıştır. Serilerin birim kökleri araştırılırken; Schwarz bilgi kriterine göre gecikme uzunluğu 0 ile 2 arasında alınmıştır. LLC ve Fisher PP birim kök testlerinde Kernel Barlet methodu kullanılmış bant genişliği Newey-West yöntemiyle belirlenmiştir.

İnsani gelişmişlik endeksi serisi sabitli terimde düzeyde LLC ve IPS birim kök testine göre durağan olsada düzeyde sabitli ve trendli terimde durağanlığa rastlanmamıştır. Buna karşılık LLC, Breitung, IPS, Fisher ADF ve Fisher PP birim kök testlerine göre seri 1. Farkında sabitli terimde ve sabitli trendli terimde durağandır (Tablo 4).

Tablo 4: İnsani Gelişmişlik Endeksi Birim Kök Testi

Birim Kök Testleri	Sabitli Terim		Sabitli ve Trendli Terim	
	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)
	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))
Levin, Lin ve Chu (LLC)	-6.22759 (0.0000)	-5.84484 (0.0000)	9.89823 (1.0000)	-6.93817 (0.0000)
Breitung			8.88410 (1.0000)	-4.72839 (0.0000)
Im, Pesaran ve Shin (IPS)	-1.92289 (0.0272)	-3.97583 (0.0000)	8.63974 (1.0000)	-3.72103 (0.0001)
Fisher ADF	21.2711 (0.0949)	38.8377 (0.0000)	0.01395 (1.0000)	35.3436 (0.0013)
Fisher PP	15.4472 (0.3483)	37.4528 (0.0006)	0.03513 (1.0000)	35.3436 (0.0013)

Kadın İşveren Oranı Serisi sabitli terimde düzeyde LLC, IPS, Fisher ADF, Fisher PP birim kök test istatistiği değerlerine göre durağan değildir. Sabitli ve trendli terimde ise düzeyde sadece LLC birim kök testine göre durağanlık sağlanamamış olup; diğer Breitung, IPS, Fisher ADF ve Fisher PP birim kök test sonuçlarına göre durağanlık sağlanmıştır. Buna karşılık birinci farkta sabitli terim ve sabitli ve trendli terimde beş farklı birim kök test istatistiği değerine göre durağanlık sağlanmıştır (Tablo 5).

Sabitli terimde ve düzeyde LLC birim kök testine göre seride durağanlık sağlanamamıştır. Ancak sabitli terimde ve düzeyde IPS, Fisher ADF ve Fisher PP birim kök testine göre durağanlık sağlanmıştır. Düzeyde sabitli ve trendli terimde ise uygulanan bütün birim kök testlerine göre durağanlık sağlanamamıştır. Buna karşılık hem sabitli terimde hem de sabitli ve trendli terimde birinci farkta LLC, Breitung, IPS, Fisher ADF, Fisher PP birim kök testlerine durağanlık sağlanmıştır (Tablo 6).

Tablo 5: Kadın İşveren Oranı Serisi Birim Kök Test Sonuçları

Birim Kök Testleri	Sabitli Terim		Sabitli ve Trendli Terim	
	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)
	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))
Levin, Lin ve Chu (LLC)	0.17952 (0.5712)	-6.89133 (0.0000)	0.71833 (0.7637)	-5.99008 (0.0000)
Breitung			-1.90208 (0.0286)	-4.48440 (0.0000)
Im, Pesaran ve Shin (IPS)	2.64109 (0.9959)	-6.99076 (0.0000)	-2.79073 (0.0026)	-4.90265 (0.0000)
Fisher ADF	2.15082 (0.9999)	72.0020 (0.0000)	28.9683 (0.0106)	47.6540 (0.0000)
Fisher PP	4.78657 (0.9886)	115.268 (0.0000)	31.3611 (0.0049)	85.3024 (0.0000)

Tablo 6: Endüstri Sanayisindeki Kadın İstihdam Oranı Birim Kök Test Sonuçları

Birim Kök Testleri	Sabitli Terim		Sabitli ve Trendli Terim	
	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)
	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))
Levin, Lin ve Chu (LLC)	4.37318 (1.0000)	-4.24281 (0.0000)	9.20650 (1.0000)	-2.56421 (0.0052)
Breitung			-0.91310 (0.1806)	-3.02652 (0.0012)
Im, Pesaran ve Shin (IPS)	-2.92022 (0.0017)	-3.77661 (0.0001)	-1.34700 (0.0890)	-2.91144 (0.0018)
Fisher ADF	30.0230 (0.0076)	38.0861 (0.0005)	18.2720 (0.1947)	29.9567 (0.0077)
Fisher PP	27.3168 (0.0175)	71.7195 (0.0000)	18.8968 (0.1686)	52.8762 (0.0000)

Kadın iş gücü serisinin logaritmik formda birim kök testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; Sabitli terimde ve sabitli ve trendli terimde LLC, IPS, Fisher ADF ve Fisher PP birim kök test sonuçlarına göre düzeyde durağanlık sağlanamamıştır. Buna karşılık birinci farkta sabitli terimde ve sabitli trendli terimde LLC, Breitung, IPS, Fisher ADF ve Fisher PP birim kök test sonuçlarına göre durağanlık sağlanmıştır (Tablo 7).

Tablo 7: Log (Kadın İş Gücü) Serisi Birim Kök Test Sonuçları

Birim Kök Testleri	Sabitli Terim		Sabitli ve Trendli Terim	
	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)
	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))
Levin, Lin ve Chu (LLC)	-0.66973 (0.2515)	-3.75399 (0.0001)	2.70855 (0.9966)	-3.34399 (0.0004)
Breitung			-1.07078 (0.1421)	-7.79017 (0.0000)
Im, Pesaran ve Shin (IPS)	0.27695 (0.6091)	-1.83258 (0.0334)	-0.34613 (0.3646)	-4.29360 (0.0000)
Fisher ADF	21.0016 (0.1016)	57.5662 (0.0000)	12.0494 (0.6023)	42.0814 (0.0001)
Fisher PP	14.4364 (0.4177)	96.6053 (0.0000)	11.1791 (0.6719)	115.554 (0.0000)

Toplam kadın işgücü içerisinde kadın istihdamı oranını yansıtan serinin LLC, Breitung, IPS, Fisher ADF, Fisher PP birim kök test istatistiğine göre; sabitli terimde ve sabitli trendli terimde düzeyde durağanlık gözlemlenmemiştir. Ancak serinin birinci farkında sabitli terimde ve sabitli trendli terimde uygulanan birim kök test sonuçlarına göre seri 1. Farkında durağandır (Tablo 8).

Tablo 8: Hizmet Sektöründe Kadın İstihdamı Oranı Serisi Birim Kök Test Sonuçları

Birim Kök Testleri	Sabitli Terim		Sabitli ve Trendli Terim	
	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)	Test İstatistiği I(0)	Test İstatistiği I(1)
	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))	(Olasılık Değeri I(0))	(Olasılık Değeri I(1))
Levin, Lin ve Chu (LLC)	6.19467 (1.0000)	-4.39919 (0.0000)	-1.61729 (0.0529)	-6.67105 (0.0000)
Breitung			2.04793 (0.9797)	-4.67391 (0.0000)
Im, Pesaran ve Shin (IPS)	9.13422 (1.0000)	-2.33096 (0.0099)	0.96865 (0.8336)	-4.44121 (0.0000)
Fisher ADF	0.00934 (1.0000)	25.0586 (0.0340)	6.03799 (0.9655)	43.3867 (0.0001)
Fisher PP	0.00519 (1.0000)	61.8432 (0.0000)	2.23276 (0.9998)	69.0194 (0.0000)

5.2. Panel Koentegrasyon Test Sonuçları

Yukarıda beş farklı birim kök testi uygulanarak insani gelişmişlik endeksi (HDI), Kadın İşveren oranı (EMPLOYER_F), Endüstri sanayisindeki kadın istihdam oranı (INDUSTRY_F), Kadın işgücü (LABORFORCE_F), Hizmet sektöründe kadın istihdamı oranı (SERVICES_F) serilerinin birinci dereceden eş bütünleşik olduğuna I(1) karar verilmiştir. Dolayısıyla bu serilerle kurulacak olan regresyonlar sahte olmayabilir.

Tablo 9: Pedroni Panel Koentegrasyon ve Kao Panel Koentegrasyon Test Sonuçları

Kesitler-arası	Model: $HDI_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it}EMPLOYER_F + \beta_{2it}INDUSTRY_F_{it} + \beta_{3it}logLABORFORCE_F_{it} + \beta_{3it}SERVICES_{it}$			
	Sabitli Terim		Sabitli ve Trendli Terim	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Grup p-istatistiği	1.434553	0.9243	1.772771	0.9619
Grup t-istatistiği (parametrik olmayan)	-1.424044	0.0772*	-1.697637	0.0448**
Grup t-istatistiği (parametrik olan)	-4.179710	0.0000***	-5.022744	0.0000***
Kesit-içi				
Panel v-istatistiği	-0.080049	0.5319	-1.316718	0.9060
Panel p-istatistiği	0.325719	0.6277	0.770485	0.7795
Panel t-istatistiği (parametrik olmayan)	-1.814782	0.0348**	-2.152497	0.0157**
Panel t-istatistiği (parametrik)	-4.060766	0.0000***	-5.106503	0.0000***
Kao Panel Koentegrasyon Test Sonucu (Sabitli Terim)				
	Test İstatistiği		Olasılık Değeri	
ADF t-istatistiği	-8.385962		0.0000***	

Akaike bilgi kriterine göre maksimum 4 gecikme uzunluğu alınmıştır.

*: %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

** : %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

***: %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Seriler arasında uzun dönemli ilişkinin var olup olmayacağı Pedroni Panel Koentegrasyon testi ve Kao Panel Koentegrasyon testi ile tespit edilmiş sonuçlar Tablo 9'de raporlanmıştır. Üç tane kesitler arası dört tane kesit içi olmak üzere 7 farklı test sunan Pedroni Panel Koentegrasyon testi

sabitli terim ve sabitli ve trendli terimde hesaplanmaktadır. Pedroni Panel Koentegrasyon testinin ve Kao Panel Koentegrasyon testinin sıfır hipotezi “değişkenler arasında koentegrasyon yoktur” şeklinde tanımlanmıştır. Pedroni panel koentegrasyon testi ile sabitli terimde 7 farklı, sabitli ve trendli terimde 7 farklı koentegrasyon test istatistiği sonucu elde edilmektedir. Uygulanan panel koentegrasyon test istatistiğinden sabitli terimde elde edilen 7 farklı test istatistiklerinden Grup t-istatistiği (parametrik olmayan) test istatistiğine göre %10 düzeyinde; Grup t-istatistiği (parametrik olan) test istatistiğine göre %1 düzeyinde; Panel t-istatistiği (parametrik olmayan) test istatistiğine göre %5 düzeyinde; Panel t-istatistiği (parametrik) test istatistiğine göre %1 düzeyinde uzun dönemli ilişki anlamlıdır. Sabitli ve trendli terime göre Grup t-istatistiği (parametrik olmayan) test istatistiğine göre %5 düzeyinde; Grup t-istatistiği (parametrik olan) test istatistiğine göre %1 düzeyinde; Panel t-istatistiği (parametrik olmayan) test istatistiğine göre %5 düzeyinde; Panel t-istatistiği (parametrik) test istatistiğine göre %1 düzeyinde uzun dönemli ilişki anlamlıdır. Dolayısıyla elde edilen 14 farklı test istatistiğinden 8 tanesi için uzun dönemli ilişkinin anlamlı olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca Panel Kao koentegrasyon test istatistiğine göre insani gelişmişlik endeksi ile kadın istihdamı serileri arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki vardır sonucu elde edilmektedir.

5.3. Panel Uzun Dönemli Katsayı Tahmin Sonuçları

Değişkenler arasında uzun dönemli gerçek bir ilişkinin bulunmasının ardından son aşamada değişkenlerin birbirini etkileme dereceleri ve yönü belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda kalkınmanın bir göstergesi olarak insani gelişmişlik üzerinde ekonomik özgürlüğün, kadın iş gücünün, kadına iş gücü ücretlerin etkisini belirleyebilmek amacıyla panel FMOLS ve Panel DOLS yöntemleriyle elde edilen katsayı tahminleri Tablo 10’da raporlanmıştır.

İnsani gelişmişlik düzeyi ile kadın istihdam oranları arasında uzun dönemli bir ilişkinin tespit edilmesinin ardından kadın işveren oranının, kadınların hizmet ve endüstri sektöründe kadın istihdamının ve kadın iş gücünün insani gelişmişlik üzerinde etkisini belirleyebilmek amacıyla Panel FMOLS ve Panel DOLS katsayı tahminleri kullanılmış ve sonuçlar Tablo 10’da raporlanmıştır. Genel olarak; kadın işveren oranındaki artış hem FMOLS hem de DOLS tahminlerine göre insani gelişmişlik üzerinde negatif düzeyde etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı sonuç Hindistan ve Rusya içinde söylenebilir. Brezilya, Çin, Endonezya ve Meksika özelinde ise kadın işveren oranının insani gelişmişlik üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Panel bazda endüstri sektöründeki kadın istihdamının insani gelişmişlik üzerindeki etkisi her iki tahminciye göre anlamlı ve pozitif yöndedir. Aynı durum Çin, Hindistan, Meksika içinde geçerlidir. Buna karşılık, Brezilya, Brezilya, Endonezya, Rusya ve Türkiye’de endüstride kadın istihdamının artışı insani gelişmişlik üzerindeki etkisinin negatif yönde olabileceği tespit edilmiştir.

Hem genel olarak hem de çalışma kapsamında yer alan 7 ülke özelinde kadın iş gücünün insani gelişmişlik üzerindeki etkisi her iki tahminciye göre anlamlı ve pozitif yöndedir.

Kadın iş gücü sayısındaki artışın genel olarak ve çalışma kapsamında yer alan bütün ülkeler özelinde insani gelişmişlik üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin bulunmasına karşılık; kadın işveren oranının ve endüstri sektöründeki kadın oranının insani gelişmişlik üzerinde bazı ülkelerde negatif etkilerine rastlanmıştır. Bu durum kadın istihdamının her sektörde eşit derecede verimli olamayabileceğine ancak ülkeler özelinde kadınların kalkınma üzerinde verimli olduğu alanların tespit edilmesinin önemli olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10: Panel Uzun Dönemli Katsayı Tahmin Sonuçları

Model: $HDI_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it}EMPLOYER_F + \beta_{2it}INDUSTRY_F_{it} + \beta_{3it}logLABORFORCE_F_{it} + \beta_{4it}SERVICES_{it} + \mu_{it}$								
	Grup Ortalama FMOLS				Grup Ortalama DOLS			
	β_{1it}	β_{2it}	β_{3it}	β_{4it}	β_{1it}	β_{2it}	β_{3it}	β_{4it}
	Katsayısı	Katsayısı	Katsayısı	Katsayısı	Katsayısı	Katsayısı	Katsayısı	Katsayısı
	(Olasılık	(Olasılık	(Olasılık	(Olasılık	(Olasılık	(Olasılık	(Olasılık	(Olasılık
	Değeri)	Değeri)	Değeri)	Değeri)	Değeri)	Değeri)	Değeri)	Değeri)
Panel	-0.02099 (0.0029) ***	0.00902 (0.0000) ***	0.44065 (0.0000)* **	0.00692 (0.0000) ***	-0.05223 (0.0000) ***	0.01444 (0.0000) ***	0.53747 (0.0000) ***	0.00766 (0.0000) ***
Brezilya	0.00018 (0.9877)	-0.0205 (0.0000) ***	0.0529 (0.0000)* **	0.0006 (0.6015)	-0.0120 (0.4702)	-0.0190 (0.0087) ***	0.0576 (0.0080) ***	8.66E-05 (0.9750)
Çin	-0.0284 (0.7243)	0.0040 (0.0881) *	0.0125 (0.0002)* **	0.0085 (0.0001) ***	-0.0241 (0.5713)	0.0037 (0.0020) ***	0.0189 (0.0000) ***	0.0050 (0.0006) ***
Hindistan	-0.0777 (0.0092) ***	0.0104 (0.0025) ***	0.0171 (0.0000)* ***	0.0069 (0.0003) ***	-0.0488 (0.0000) ***	0.0099 (0.0000) ***	0.0146 (0.0000) ***	0.0110 (0.0000) ***
Endonezya	0.0270 (0.1444)	-0.0102 (0.0817) *	0.0289 (0.0000)* **	0.0058 (0.0000) ***	0.0137 (0.7040)	-0.0203 (0.0179) **	0.0374 (0.0001) ***	0.0065 (0.0085) ***
Meksika	-0.0314 (0.7137)	0.0028 (0.0263) **	0.1095 (0.4992)	0.0087 (0.0000) ***	-0.2527 (0.0841) *	0.0066 (0.0349) **	0.5663 (0.0524) *	0.0095 (0.0001) ***
Rusya	-0.0476 (0.0058) ***	-0.0065 (0.0211) **	0.0352 (0.0015)* **	0.0043 (0.0121) **	-0.0527 (0.0120) **	-0.0070 (0.0796) *	0.0376 (0.0133) **	0.0039 (0.0981) *
Türkiye	0.0301 (0.0042) ***	-0.0076 (0.0001) ***	0.0362 (0.0000)* **	0.0054 (0.0000) ***	0.0629 (0.0927) *	-0.0230 (0.0040) ***	0.0611 (0.0001) ***	0.0049 (0.0000) ***

Akaike bilgi kriterine göre gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. Otomatik gecikme uzunluğu seçimi kriteri kullanılmıştır.

*: %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

** : %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

***: %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

6. Sonuç

Araştırmada kadın istihdamın kalkınma üzerindeki rolü belirlenmeye çalışılmıştır. E7 ülkelerinin ekonomik olarak giderek güçlenmesi, geleceğin en önemli ekonomik gücü olarak öne çıkacağı ve en hızlı büyüyecek ülkeler olarak nitelendirilmeleri ve bu büyümede kadın işgücünün rolünün ne olacağı çalışmada E-7 ülkelerinin seçiminde etkili olmuştur. Bu amaç doğrultusunda E7 ülkeleri baz alınarak iki ana sektörde (hizmetler ve endüstri) kadın istihdam oranının, kadın iş gücü sayısının ve kadın işveren oranının insani gelişmişlik üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Öncelikle kadın istihdamı ile insani gelişmişlik düzeyi arasında gerçek ve anlamlı bir uzun dönemli ilişkinin bulunup bulunmadığı tespit edilmiştir. Uygulanan Panel Pedroni koentegrasyon testlerinden çoğunluğu ve Panel Kao koentegrasyon test sonuçları iki olgu arasında uzun dönemli anlamlı ve gerçek bir ilişki olabileceğini kanıtlamıştır. Bunun üzerinde Panel FMOLS ve Panel DOLS methodları ile kadın istihdam göstergelerinin insani gelişmişlik üzerindeki etkisinin yönü ve şiddeti belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular kadın iş gücü sayısının hem genel ülkeler bazında hem de her bir ülke özelinde insani gelişmişlik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Literatürde yapılan çalışmalarda bu sonuç desteklenmektedir. Diğer bir ifade ile kadın iş gücündeki artış çoğu ekonomilerin kalkınma düzeylerinde de artışı sağlayacaktır. Buna karşılık, genel olarak ve Hindistan ve Rusya özelinde kadın işveren oranındaki artış insani gelişmişlik üzerinde düşüşe neden

olabilecektir. Aynı zamanda Brezilya, Endonezya ve Çin'de ise kadın işveren oranındaki artışın insani gelişmişlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Türkiye özelinde ise kadın işveren oranındaki artış insani gelişmişlikte artışla sonuçlanacaktır. Endüstri sektöründe de benzer durumlara rastlanmaktadır. Genel olarak endüstri sektöründe çalışan kadın sayısındaki artış insani gelişmişlik düzeyini arttırırken; Brezilya, Endonezya, Rusya ve Türkiye özelinde endüstri sektöründeki kadın istihdamı insani gelişmişlik üzerinde negatif etkiye neden olabilecektir. Çin, Hindistan ve Meksika özelinde ise endüstri sektöründeki kadın istihdamının artışı ekonomilerin insani gelişmişlik düzeyinde de artışı beraberinde getirecektir. Hizmetler sınıfında kadın istihdamının artışının ise hem genel olarak hem de çalışma kapsamındaki ülkeler özelinde insani gelişmişlik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır. Bu yönde elde edilen bulgular kadın iş gücünün bütün olarak insani gelişmişlik üzerinde önemli ve pozitif bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kadın iş gücünün verimliliğine bağlı kalarak her sektörde eşit verimlilik sağlanamayacağı düşüncesiyle kadınların ekonomiler özelinde verimli olduğu sektörler tespit edilerek istihdamın o sektörlerde yoğunlaşılmasına önem verilmelidir. Nitekim bu çalışma ile elde edilen en genel bulgu; genel olarak kadın iş gücünün sektör olarak ise hizmetler sektöründeki kadın iş gücünün insani gelişmişlik üzerindeki etkisi önemli ve pozitif yönde iken kadın işveren ve endüstri sektöründeki kadın istihdamının etkisinde negatif etkilere rastlanmıştır. Literatürde yapılan çalışmalarda da kadınların sanayi sektörüne nazaran hizmet sektöründe daha fazla çalıştıkları ve dolayısıyla insani gelişme üzerindeki etkisinin fazla olduğu tespit edilmiş olduğunda çalışmanın sonucu alan yazının desteklemektedir.

Bu yönüyle özgün olan çalışmanın literatürdeki bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Toplumun önemli yapı taşı olan kadınların kalkınmadaki etkisinin artırılmasında gerekli olan gelişmeleri niteliksel olarak belirlenmesi ve ücret politikalarını günün koşullarına uygun düzenlenmesi yolunda atılacak adımlar hem kadınların hem de toplumun refahını arttıracığı gibi insani gelişmişlik düzeyini de olumlu etkileyecektir. Böylece kadının çalışma hayatındaki yeri ailedeki önemi artacak ve daha vasıflı bir toplum temelinde kazanımlar sağlanacaktır.

Kaynakça

- Adelman, I. (2000). *Fifty Years of Economic Development: What Have we Learned?* The World Bank. www.worldbank.org/research/abcde/eu_2000/pdffiles/adelman.pdf adresinden alındı
- Akbulut, R. (2011). Sectoral Changes and the Increase in Women's Labor Force Participation. *Macroeconomic Dynamics*, 15, 240-264.
- Akhter, S. (2004). Is globalization what it's cracked up to be? Economic freedom, corruption, and human development. *Journal of World Business*, 39 (3), 283-295. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jwb.2004.04.007>
- Alkin, E. (2008). *İktisada Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayınlar* (7. Baskı b.). Eskişehir: Açık Öğretim Fakülte Yayını.
- Backhouse, R. (1991). *A History of Modern Economic Analysis*. Oxford: Basil Blackwell, UK.
- Bardhan, K., & Klasen, S. (1999). UNDP's Gender Related Indices: A Critical Review. *World Development*, 27 (6), 985-1010.
- Bauer, T. K., & Sinning, M. (2010). Blinder Oaxaca Decomposition for Tobit Models. *Applied Economics*, 42(2), 1569-1575.
- Berber, M. (2017). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Celepler Matbaa.
- Berber, M., & Yılmaz, E. (2008). Türkiye'de kadın istihdamı: ülke ve bölge düzeyindedektörel analiz. *Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(2), 1-16.
- Beteta, K. (2006). What is Missing in Measures of Women's Empowerment? *Journal of Human Development and Capabilities*, 7(2), 221-241. doi: DOI: 10.1080/14649880600768553

- Bhattacharya, D., & Rahman, M. (1999). *Female Employment under Exportpropelled Industrialization: Prospects for Internalising Global Opportunities in the Bangladesh Apparel Sector*. Geneva: UNRISD.
- Boserup, E. (1970). *Women's role in development*. Newyork: St. Martin Press.
- Böheim, R., Hofer, H., & Zulehner, C. (2007). Wage Differences Between Austrian Men and Women: Semper Diem? *Emprica*, 34 , 213-299.
- Cain, M., Khanam, S., & Nahar, S. (1979). Class, patriarchy and women's work in Bangladesh. *Population and Development Review*, 5(3), 405-438.
- Dayıoğlu, M., & Başlevent, C. (2006). Female Employment, Earnings Inequality and Household Well-being: The Case of Urban Turkey. *10. ERF Konferansı*.
- DesJardins, J. (2006). *Çevre Etiđi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Dijkstra, G. (2002). Revisiting UNDP's GDI and GEM: Towards an Alternative. *Social Indicator Research*, 57(3), 301-338. <https://www.jstor.org/stable/27526995> adresinden alındı
- Dijkstra, G. (2006). Towards a Fresh Start in Measuring Gender Equality: A Contribution to the Debate. *Journal of Human Development*, 7(2), 275-284. doi:<https://doi.org/10.1080/14649880600768660>
- Dijkstra, G., & Hanmer, L. (2000). Measuring Socio-economic Gender Inequality: Towards an Alternative to the UNDP- Gender-related Development Index. *Feminist Economics*, 6(2), 41-75. doi:DOI: 10.1080/13545700050076106
- Doucouliağos, C., & Ulubasoglu, M. A. (2006). Economic freedom and economic growth: does specification make a difference? *European Journal of Political Economy*, (22), 60-81. doi:doi:10.1016/j.ejpoleco.2005.06.003
- Durmaz, Ş. (2016). İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (3), 37-60.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55 (2), 251-276.
- Esposito, A., & Zaleski, P. (1999). Economic freedom and the quality of life: an empirical analysis. *Constitutional Political Economy*, 10(2), 185-197.
- Eyübođlu, S. (1999). *Kadın İşgücünün Deđerlendirilmesinde Yetersizlikler*. Ankara: Milli Prodüktivite Yayınları.
- Flammang, R. (1979). Economic Growth and Economic Development: Counterparts or Competitors?, Economic Development and Cultural Change. *The University of Chicago Press*, 28 (1), 47-61.
- Goldsmith, A. A. (1997). Economic rights and government in developing countries: Crossnational evidence on growth and development. *Studies in Comparative International Development*, 32(2), 29-44. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02687323.pdf> adresinden alındı
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri* (5.Basım b.). (Ü. Şenesen , & G. Şenesen, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Güneş, S. (2016). Türkiye Ekonomisi ve Kalkınma Göstergeleri. S. Güneş, & H. Orhan (Dü) içinde, *Türkiye Ekonomisi ve Güncel Makroekonomik Konular* (s. 467-496). Akadem.

- Güney, T. (2017). Ekonomik Özgürlük ve İnsani Gelişmişlik. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1110-1120. doi: doi: 10.17218/hititsosbil.341588 10. 2, 2017 1110-1120
- Gürses, D. (2009). İnsani Gelişme ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 339-350.
- Güven, L., & Bhatti, F. ((2004/2005)). Determinant of Labor Force Participation: A Case of Cyprus. *Review of Social Economic and Business Studies*, 5(6), 209-226.
- Hadri, K. (2000). Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data. *The Econometrics Journal*, 3, 148-161.
- Hanke, S., & Walters, S. (1997). Economic freedom, prosperity, and equality: a survey. *Cato Journal*, 17 (2), 117-146.
- Harris, M. (2000). *Basic Principles of Sustainable Development*. Medford USA: Global development and environment institute.
<http://hdr.undp.org/en/data>. (2021, 11 5).
<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=DT.DOD.DECT.CD&country=#>. (2021., 11. 5.).
<https://www.heritage.org/index/about>. (2021, 11 5).
Human Development Data Center . (2021, 11 23). <http://hdr.undp.org/en/data>. adresinden alındı
- Johnes, G., & Sapsford, D. (1996). Same Recent Advances in the Economic Analysis of Discrimination. *International Journal of Manpower*, 17(1), 10-25.
- Kara, O. (2006). Occupational Gender Wage Discrimination In Turkey. *Journal of Economic Studies*, 33(2), 130-143.
- Kasnakoğlu, Z., & Dayioğlu, M. (1997). Economic Dimensions of Gender Inequality: A Global Perspective. J. Rives , & M. Yousefi (Dü) içinde, *Female Labor Force Participation and Earnings Differentials between Genders in Turkey* (s. 95-117). Praeger/New York: Westport, CT.
- Karaca, A. (2007). *Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadeniz, R., & Gök, G. (2019). Bölgesel-Küresel Rol ilişkisi bağlamında Endonezya'nın 2000'li yıllarda ASEAN ve BM'deki Politikalarının Analizi. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(Özel Sayı), 101-118. doi:DOI: 10.14782/ipsus.594459
- Keleş, İ., Metin, H., & Özkan, S. (2005). *Çevre Kalkınma ve Etik*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Kılıç, D., & Öztürk, S. (2014). Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), 107-130.
- Klasen, S. (2000). *Does Gender Inequality Reduce Growth and Development? Evidence from Cross-Country Regressions*. Muenchen: Sonderforschungsbereich. <http://epub.ub.uni-muenchen.de> adresinden alındı
- Klasen, S. (2006). UNDP's Gender-related Measures: Some Conceptual Problems and Possible Solutions. *Journal of Human Development*, 7(2), 243-274. doi: <https://doi.org/10.1080/14649880600768595>
- Klasen, S., & Lamanna, F. (2009). The Impact of Gender Inequality in Education and Employment on Economic Growth: New Evidence for a Panel of Co-untries. *Feminist Economics*, 15(3), 91-132. doi:DOI: 10.1080/13545700902893106

- Knack , S., & Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics and Politics*, 7(3), 207-227.
- Levin, A., Lin, C.-F., & James, C.-S. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108 , 1-24.
- Lucas, R. E. (1998). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*(22), 3-42.
- Miller, T., Kim , A., Roberts, J., & Tyrrell, P. (2021). *2021 Index of Economic Freedom*. Massachusetts: The Heritage Foundation.
- Mincer, J. (1984). Inter-Country Comparisons of Labor Force Trends and of Related Developments: An Overview. *Journal of Labor Economics*, 3 (1), 1-32.
- Moser, C. (1993). *Gender Planning and Development: Theory Development: Theory Practice and Training*. London: Routledge.
- Myrdal, G. (1974). What Is Development? *Journal of Economic Issues*, 8 (4), 729-736. <http://www.jstor.org/stable/4224356> adresinden alındı
- Nazloğlu, Ş. (2010). *Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerine Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nikolaev, B. (2014). Economic Freedom and Quality of Life: Evidence from the OECD's Your Better Life Index. *The Journal of Private Enterprise*, 29 (3), 1-35. <http://borisnikolaev.com/wp-content/uploads/2014/08/Economic-Freedom-and-Quality-of-Life.pdf> adresinden alındı
- North, D., & Thomas, R. (1973). *The rise of the western world: A new economic history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özar, Ş. (2012). Geçmişten günümüze Türkiye'de kadın emeği. A. Makal ve G. Toksöz (Edt.) içinde, *Türkiye'de 1980 sonrası dönemde kadın emeği ve istihdamı politikaları: Kadın hareketi, sendikalar, devlet ve işveren kuruluşları* (s. 223-255). Ankara: İmge Yayınevi.
- Özçatal, E. (2009). Tokat Emek Piyasasında Kadın İşgücünün Konumunun Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 54-74.
- Özmen, İ. (2016). Human Development Index and Women's Employment Relationship: An Econometric Analysis. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 3(1), 17-25.
- Özmen, İ. (2016). Human Development Index And Women's Employment Relationship: An Econometric Analysis. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 16(1), 17-25.
- Pedroni, P. (2000). Fully Modified Ols For Heterogeneous Cointegrated Panels. *Advances in Econometrics*, 15 , 93-130.
- Pedroni, P. (2001). Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels. *Review of Economics and Statistics*, 83 , 727-731.
- Ram, R. (2014). Measuring economic freedom: a comparison of two major sources. *Applied Economics Letters*, 21 (12), 852–856. doi:DOI: 10.1080/13504851.2014.894620
- Ranis, G., & Stewart, F. (2005). *Dynamic Links between the Economy and Human Developmen*. DESA. <http://www.un.org/esa/desa/papers> adresinden alındı
- Rendall, M. (2014). *The Service Sector and Female Market Work*. University of Zurich.
- Rivas, F., & Rossi, M. (2000). Wage Discrimination, in Uruguay (1991-1997). *Economics Working Paper*(7), 2-21. <http://decon.edu.uy/-mito/discr.pdf> (10.04.2003) <http://w> adresinden alındı

- Samadder, S., Ghosh, K., & Basu, T. (2012). Scaling analysis of prime stock exchange indices of the Emerging Seven (E7) countries. *International Journal of Applied Computational Science and Mathematics*, 2 (1), 11-22. <http://www.ripublication.com/ijacsm.htm> adresinden alındı
- Sarıkaya, M., & Kara, F. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada İşletmenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık. *Celal Bayar üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 221-2233. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13687/165649> adresinden alındı
- Schüler, D. (2006). The Uses and Misuses of the Gender-related Development Index and the Gender Empowerment Measure: A Review of the Literature. *Journal of Human Development*, 7(2), 161-182. <https://doi.org/10.1080/14649880600768496> adresinden alındı
- Sen, A. (1983). Development: Which Way Now?. *The Economic Journal* (93), 745-762. <http://www.jstor.org/stable/2232744> adresinden alındı
- Sousa, S.C. (2005). *Occupational segregation and female labour force participation in Southern Europe*. (2005). Florence and Minho: European University Institute. <https://pdfs.semanticscholar.org/> adresinden alındı
- Stroup, M. (2010). *Kaynakça: Economic Freedom, Democracy and the Quality of Life*. NCPA.
- Şahinoğlu, T., & B.Ağıkaya, M. (2021). Kadın İstihdamını Etkileyen Unsurlar ve Bu Unsurların Demografik Özelliklerle İlişkisi: Erzurum İli Örneği. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 398-421. doi:DOI: <https://doi.org/10.25204/iktisad.902806>
- Tansel, A. (1994). Wage-employment, Earnings and Returns to Schooling for Men and Women in Turkey. *Economics of Education Review*, 13(4), 305-320.
- Tansel, A. (1999) Discussion Paper No. 797). *Public-Private Employment Choice, Wage Differentials and Gender in Turkey*. Economic Growth Center /Yale University.
- Tatoğlu, F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi* (2. Baskı b.). İstanbul.: Beta Basım.
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Topcuoğlu, A., & Ayyıldız, F. (2020). E7 Ülkelerinde Kilit Sektör Analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 822-833. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1066095> adresinden alındı
- Tunalı, I., & Başlevent, C. (2001). *Married Women's Participation Choices and Productivity Differentials: Evidence from Urban Turkey*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Tunç, M. (2018). Kalkınmada Kadın Ayrımcılığı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Rolü: Ülkelerarası Farklı Gelir Gruplarına Göre Yatay Kesit Analiz. *Sosyoekonomi*, 26 (38), 221-251. doi:DOI:10.17233
- UNDP. (2019). *Human Development Report*. 12 4, 2021 tarihinde <http://hdr.undp.org/en/2019-report> adresinden alındı
- UNW. (2021). *Executive Board of the United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women*. United Nations.
- Volart, B. (2004). *Gender Discrimination and Growth: Theory and Evidence from India*. London: DEDPS 42. http://bertaestevevolart.com/research/disc_january2009.pdf adresinden alındı
- Yamak, N., & Topbaş, F. (2004). Kadın emeği ve Cinsiyete Dayalı Ücret Ayrımcılığı. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 18 (3-4), 143-156.

- Yavuz, G., & Serdaroğlu, U. (2010). İktisat ve Toplumsal Cinsiyet. U. Serdaroğlu (Dü.) içinde, *Kalkınma ve Kadın (veya Toplumsal Cinsiyet) İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar* (s. 49-101). Ankara: Efil Yayınevi.
- Yavuz, R. (2016). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Şiddet. *Journal of Life Economics*(3), 77-99.
- Yaylı, H. (2012). Çevre Etiđi Bağlamında Kalkınma, Çevre ve Nüfus. *Süleyman Demirel*, 151-169.
- Yaylı, H. (2012). Çevre Etiđi Bağlamında Kalkınma, Çevre ve Nüfus. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 151-169.
- Yıldırım, F., & Gül , H. (2021). Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Deđerlendirme. *MANAS Journal of Social Studies*, 10 (1), 679 - 695. <https://doi.org/10.33206/mjss.760005> adresinden alındı
- Yüce, G. (2019). Sanayide Otomasyon ve Kadın Emeği. *Çalışma ve Toplum*, 1, 457-477.

HUMAN DEVELOPMENT INDEX IN E7 COUNTRIES: WOMAN FACTOR

Extended Abstract

Aim: Many factors affecting women's participation in the labor market enable women to become active in working life. Many studies have examined the effects of women's employment on the human development index from different perspectives. E7 countries which are getting stronger economically strengthen the prediction that they will come to the fore as the most important economic power of the future. For this reason, the study investigating the role of the female workforce in growth focused on the E-7 countries. In the relevant literature, there are numerous studies on the effects of the economic freedom index on the human development index and studies evaluating different macro variables with these indices. In this context, considering it as an indicator of social welfare, the effects of women's employment indicators ("women's workforce," "women as employers," and "women's employment in services and industry sectors") on human development have been investigated, both based on each country and a panel basis.

Method(s): The study used panel FMOLS and Panel DOLS methods to determine the role of women's employment on the level of human development in seven different economies (India, China, Russia, Brazil, Mexico, Indonesia, Turkey) between 1995-2019. Panel data analysis is a set of methods that allow the evaluation of cross-sectional observations in a certain period. Panel FMOLS and Panel DOLS methods consist of three stages. In the first stage, to avoid spurious regression among the variables, the stationarity degrees of the variables will be determined using Levin, Lin, and Chi (LLC), Im Pesaran and Shin (IPS), Breuting, Fisher ADF, and Fisher PP unit root tests. If the variables are stationary at the same level, the Pedroni Co-integration test and the Kao Co-integration test will be carried out to determine the existence of a cointegrating (long-term) relationship between the variables. If a long-term relationship is determined between the variables, the Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) and Dynamic Ordinary Least Squares Methods (DOLS) developed by Pedroni (2000, 2001) to determine the direction and severity of the relationship. Econometric analyzes in the study were carried out with the Eviews-9 package program.

Findings: It has proven that there is a genuine and significant long-term relationship between women's employment and the level of human development. Studies show that the rising female labor force has a positive and significant global effect on human development in each country. In other words, the increase in the female workforce will also increase the development levels of most economies. However, the "overall" and "India-and-Russia-specific" increase in the ratio of female employers may cause a decrease in "human development." The increase in female employers in Brazil, Indonesia, and China will have no significant effect on "human development." In Turkey, increasing female employers will increase "human development." Similar situations are widespread in the industrial sector. While the increase in the number of women workers in the industrial sector increases the level of "human development," this increase may harm "human development" in Brazil, Indonesia, Russia, and Turkey. In China, India, and Mexico, increasing women's employment in the industrial sector will increase "human development." The increase in female employment in the "service class" has a positive and significant effect on "human development" both in the world in general and in the countries within the study's scope.

Conclusion: The results show that the female workforce has a significant and positive impact on "human development." However, considering that equal productivity cannot be possible in every sector in terms of the productivity of the female workforce, the sectors in which women are particularly more productive should be determined, and women's employment should be concentrated in those sectors. This study found that while the effect of women "in general" and "in the services sector" on "human development" is "significant and positive," the influence of "woman employer" and "women's employment in the industrial sector" is "negative." Studies in the literature also support the result of the current paper with the findings that women employees

work more in the "service sector" than in the "industrial sector" and therefore have a greater impact on human development. It is thought that this study, which is original in this respect, will fill this gap in the literature. Qualitatively determining the necessary developments to increase the impact of women, who are the important building blocks of society, in development, and taking the steps to regulate wage policies by the conditions of the day will increase the welfare of women and society and positively affect the level of human development. Thus, the place of women in working life and their importance in the family will increase and gains will be made based on a more qualified society.
